

Recensioner

Martin Johansson

De nordiska lekarna: Grannländer i pressen under olympiska vinterspel.

Huddinge: Södertörns högskola (2023)

Av Harald Gustafsson

Nationen som förestäld gemenskap har stått mycket stark de senaste århundradena och är också vederbörligen studerad av historikerna. Men det är mindre utforskat hur den förhåller sig till det föreställda grannskapet mellan nationer. Här är grundbulten i Martin Johanssons avhandling: Hur gick föreställningen om en särskild nordisk gemenskap ihop med den nationella gemenskap som så gärna får sitt uttryck i idrottssammanhang? Till den ändan undersöker Johansson hur pressen i Norge, Finland och Sverige rapporterade om de olympiska vinterspelen 1936–1994.

Inledningskapitlet på drygt 40 sidor diskuterar ett stort antal forskningslägen och teoribildningar. Här finns förstås idrottshistorisk och mediehistorisk forskning, där Helena Tolvheds avhandling från 2008 är särskilt viktig för författaren. Forskningen om Norden och det nordiska finns väl representerad, där Johansson distanserar sig från t.ex. Bo Stråth som menat att nordiskheten ofta sammanfallit med den nationella diskursen. Kulturhistoria, medieforskning, talhandlingar (Skinner) och känslöhistoria (Rosenwein) får också sin beskärda del av den obligatoriska uppvisningen. Den specialkunniga kan säkert hitta något mer som borde varit med men mitt intryck är att Johansson gjort sin läxa väl.

Urvalet presenteras också i inledningskapitlet. Johansson väljer att se på några få tidningar per land, huvudsakligen den ledande morgon- respektive kvällstidningen. I Finland begränsas urvalet av språkskäl nästan enbart till Hufvudstadsbladet. Urvalet blir på detta sätt begränsat till huvudstadspressen; tidningarna representerar ett nationellt centumperspektiv, vilket tyvärr står okommenterat i avhandlingen. Kvantitativt behandlas hela perioden medan den kvalitativa närläsningen, studiens tyngdpunkt, rör OS 1936, 1968 och 1994. Det är ett välmotiverat urval; olympiaderna i Berlin och Garmisch 1936 brukar ses som de första modernt medierade och med slutår 1994 befinner vi oss strax före Internets och sociala medias invasion i våra liv och vår mediekonsumtion. Avgränsningen till blott tre nordiska länder är given av Danmarks och Islands blygsamma insatser på vintersportens område.

Kapitlen 2 och 3 bygger på den kvantitativa studien av hela korpusen. Här finns en utförlig diskussion om hur metoderna ur "digital history"-verktygslådan har använts och vilka fallgropar som finns. Jag kan tänka mig att

mycket av detta är väl känt för dem som är händiga med det digitala men det är nyttigt för oss andra. Som sagt behandlas hela perioden kvantitativt, till exempel hur många gånger "Norden" nämns, men exemplen och analyserna hämtas sedan från de tre undersökta tävlingarna. Här är det dock en brist att Hufvudstadsbladet bara är digitaliserat till 1951. Över huvud taget kommer Finland ibland att fungera som femte hjul under undersökningens vagn och författaren är också nogga med att ange att han bara kan uttala sig om den finlandssvenska offentligheten.

En viktig slutsats är att Norden och det nordiska hela tiden fanns med. Att många av vinterolympiadens grenar är "nordiska" framhävs ofta och en viss distans till de kontinentala, alpina grenarna märks, särskilt i början av perioden. En sådan fanns nog länge; undertecknad kan fortfarande inte tycka att den där Stenmark var så märkvärdig jämfört med Sixten Jernberg. Längdåkning och (särskilt i Norge) skridskoåkning var "nordiska" inte bara geografiskt utan gav associationer till hur "vi nordbor" var. Ett sådant inkluderande vi uppträder ofta, sida vid sida med det nationella vi:et. Johansson avtäcker en mental karta där Norden var en särskild enhet. Det är inte överraskande att den också långt fram i tiden var maskulint kodad; det var "riktiga karlar" som var de främsta idrottshjältarna.

Bilden skiljer sig dock lite mellan länderna. I norsk press var det nordiska inte lika tydligt 1936 som det senare blev; här fanns en kvardröjande skepsis mot nordismen som ett nytt sätt för Danmark och Sverige att dominera Norge. Man kan påminna om hur många norrmän ännu på 1950-talet var emot norskt deltagande i Nordiska rådet på samma grunder. Finland, som flitigt återopats 1936 och 1968, kommer lite på sladden 1994, förmodligen inte utan samband med dess resultatmässiga tillbakagång som vinteridrottsnation. De explicita uttrycken för nordisk gemenskap är färre 1994, något som författaren både hänför till en lågvattenperiod för den allmänna nordismen men också menar att Norden ändå var så självklart att det inte alltid behövde återopas.

Men om "vi nordbor" ibland kunde stå samlade, till exempel i "vår" förment överlägsna kunskap om teknik och valla eller mot "riktigt" utländska konkurrenter som egentligen inte hade på prispallen att göra, hur fungerade då de inbördes relationerna? I kapitel 4 går Johansson i närkamp med frågan hur dessa relationer förhöll sig till den föreställda grannlandsgemenskapen. Här fanns mycket rivalitet, särskilt mellan Norge och Sverige, här luftades avundsjuka och skadeglädje, man pikade friskt varandra. Men under alltihop låg, enligt Johansson, att de andra nordiska länderna ändå var "en särskild typ av motståndare" (s. 145).

Det sker också här en viss utveckling över tid, där det svensk-norska förhållandet var lite mer känsligt 1936 än det senare blev och Finland tappar i betydelse, men i stort bekräftas bilden av att man mäter sig mot andra nordbor på ett

annat sätt än mot kontinentaleuropéer eller sovjetmedborgare. Sovjetunionen med efterföljare intar en ambivalent ställning, aldrig med i den nordiska gemenskapen men ändå något annat än tyskar, fransmän och italienare. Här framkommer också att känslouttrycken tilltar med åren, i takt med den mer lössläppta känsloregim vissa forskare, som Johansson stödjer sig på, menar kom att råda under 1900-talets lopp. Det blev mer accepterat att – skämtsamt – yttra sig avundsjukt och nedsättande om de nordiska grannarna.

Just det skämtsamma gjorde att sådana yttringar ändå inte sprängde den nordistiska ramen. Det utvecklar Johansson i kapitel 5, avhandlingens originellaste, som behandlar humor och ironi. Här hämtas nya teoretiska verktyg från humorforskningen, inte minst från klassikern Huizinga, och det förs sofistikerade resonemang om olika lager av innebörd i skämt, ironier och kåserier i tidningarna. Det är inte utan att det någon gång känns översofistikerat (kanske övertolkat) och man måste tillerkänna författaren förmågan att återge ganska roliga partier, som ur Torsten Ehrenmarks kåserier från 1968, utan minsta lilla dragning på munnen; det här är seriös forskning.

Även här märks den lösare känslomässiga disciplinen vid slutet av 1900-talet, när tråkningarna av grannländerna kan få vara ganska grova. Den närmare relationen mellan Sverige och Norge kommer också fram i skämten; de håller i sig trots att Norge och Sverige inte längre var huvudsakliga sportsliga konkurrenter 1994 (Norge var för bra). Johansson argumenterar för att det verbalt lekfulla också är ett utslag av samma sak som idrotten själv: en "nordisk lekgemenskap". I leken, skämtet, humorn kan saker sägas som annars trycks ner, utan att hota den grundläggande gemenskapen. Rivaliteten kunde vara "en källa till trivsamt förnöjelse" (s. 131) och demonstrera "speciella typer av likhet och närhet" (s. 203). Just vinterolympiaderna blir på det sättet verkligen bokitelns "nordiska lekar".

Hela tiden fanns alltså en mer eller mindre stark, mer eller mindre uttalad norm om "det nordiska" som något särskilt. Men i hur hög grad bidrog tidningarna till att skapa en sådan, i hur hög grad speglade de en? Upprepade gånger fastslår författaren att de "både reflekterar och konstruerar" mentala kartor (ex. s. 139). Han ser pressens försäkringar om hur "vi nordbor" är, tänker och känner som performativa talhandlingar, men frågan är om det är rätt uttryck. En performativ talhandling etablerar ett förhållande ("jag säljer härmed denna egendom till...") men pressen tar för givet att en viss gemenskap redan finns. Skapar de den då också? Johanssons resonemang är inte orimligt; naturligtvis kan media, kommersiellt känsliga för vad som går hem, både reproducera och förstärka eller till och med förskjuta allmänna hållningar. Men hur belägger man det?

Det kan förstås sättas frågetecken vid ett och annat i Martin Johanssons avhandling, kanske särskilt för en viss overteoretisering eller, mer träffande

uttryckt, "övermetodisering" som gör vissa partier något tunga att ta sig igenom. Det är lite som en femmil på skidor, det kommer schackningsperioder, men om man håller ut går man i mål klokare än när man startade och vi har fått ännu ett belägg för att det är något särskilt med det nordiska som inte låter sig fångas i enkla termer av antingen nationalism eller nordism; som Johansson själv konkluderar, det är "en komplex lek med identiteter" (s. 233).